VAKSCHOOL voor MEISJES

Vispoortplein 16, Zutphen

Cultuurhistorische waardebepaling

Stenvert Bouwhistorie

Februari 2020

Cultuurhistorische waardebepaling Vakschool voor Meisjes

Vispoortplein 16, Zutphen

Inleiding

Op 28 februari 1922 opende de Vakschool voor Meisjes haar deuren. Eind 1920 was er met de bouw begonnen in opdracht van de Geldersche Vereeniging voor Kunstnijverheid. Na de opening ging het gebouw een belangrijke rol spelen in het vakonderwijs aan meisjes in de regio. In de loop der tijd (1939, 1946 en 1953/1955) onderging het gebouw een aantal kleine wijzigingen en in 1966-1967 volgde een forse uitbreiding naar plannen van J. Rotshuizen en C. Dekker. In 1984 vonden nog enkele aanpassingen plaats, maar in 2009 kwam het gebouw leeg te staan.

Actuele situatie

Het gebouw aan het Vispoortplein 16 is momenteel in gebruik voor verschillende tijdelijke functies, maar nog duidelijk herkenbaar een als schoolgebouw met architectonische kwaliteit. De architectonische, stedenbouwkundige, maar ook zeker de historische aspecten maken het gebouw van waarde voor de geschiedenis van Zutphen. Dit heeft tot nog toe niet geleid tot een bescherming als gemeentelijk monument. Het deel uit 1921-1922 zou daarvoor in aanmerking kunnen komen.
Behoud van het gebouw vanwege zijn cultuurhistorische waarde was daarom ook het advies van het Gelders Genootschap naar aanleiding van hun, in opdracht van de gemeente Zutphen, uitgevoerde waardestelling uit februari 2016.[1] Recente ontwikkelingen zijn aanleiding geweest om de cultuurhistorische waarde van het gebouw opnieuw te beschouwen.[2]

Aanpak

Voor deze notitie is gebruik gemaakt van het gedegen cultuurhistorisch onderzoek van het Gelders Genootschap. Uit dat onderzoek is onomstotelijk vast komen te staan dat J.H.W. Leliman (1878-1921) de architect van het gebouw was.[3]
Voor de architectuur gebouwd tussen 1850 en 1940 - jongere bouwkunst genoemd - zijn door de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg (nu Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) selectiecriteria opgesteld die vanaf 1991 gebruikt zijn voor de aanwijzing van nieuwe rijksmonumenten in het kader van het Monumenten Selectie Project (MSP).[4]
De daar gehanteerde criteria zijn verdeeld in de hoofdgroepen: Algemene cultuurhistorische waarden, architectuurhistorische (en bouwhistorische) waarden, ensemblewaarden (cq. stedenbouwkundige waarden), gaafheid/herkenbaarheid en zeldzaamheid.[5]
Deze MSP-criteria zijn standaard geworden voor wat inmiddels *contextuele waardestelling* wordt genoemd. Daarmee wordt bedoeld de toetsing van het betreffende gebouw ten opzichte van het totaalbestand van gebouwen in Nederland. Ook bij de Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek uit 2009 worden deze criteria gehanteerd.[6]

---

[1] Westerman 2016.
[2] Deze notitie is gemaakt op verzoek van de Stichting De Oude HBS.
[3] In de publicatie *Monumenten in Nederland: Gelderland*, p. 363, is er nog abusievelijk sprake van J.A. Zwolsman als architect. Na zijn voortijdig overlijden werd het werk van Leliman overgenomen door de architecten G.H. Kleinhout en A.J. van der Steur.
[4] Handleiding 1991, p. 32.
[5] De eerste drie hoofdgroepen betreffen intrinsieke waarden, de beide andere waarden zijn relatieve waarden.
[6] Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek 2009 (met kleine aanpassingen en aanvullingen, zoals bouwhistorische waarden).

Ook vele gemeenten hanteren deze criteria om tot een waardebepaling te komen voor de aanwijzing van gemeentelijke monumenten, waarbij dan als context niet meer het hele land in ogenschouw wordt genomen, maar enkel de betreffende gemeente.[7]
De genoemde selectiecriteria zijn in deze notitie als toetsingskader gebruikt. Om uiteindelijk tot een waardebepaling te komen, wordt eerst inhoudelijk ingegaan op de hoofdgroepen.

Afb. 1 Kadastrale kaart uit 2020 met in grijs het betreffende perceel, in donkergeel de Vakschool voor Meisjes uit 1921-1922 en in de lichtere kleur de uitbreiding uit 1966-1967 (herkomst: Kadaster, bewerking rs)

Cultuurhistorie

De Geldersche Vereeniging voor Kunstnijverheid werd in 1899 opgericht op initiatief van R.P.J. Tutein Nolthenius om een dagopleiding voor ambacht en nijverheid te realiseren zowel voor jongens als voor meisjes. Dat geschiedde allereerst in de vorm van een kunstnijverheidsschool. Deze werd in 1909 gevolgd door een ambachtsschool en een industrieschool voor meisjes.[8] De laatste werd in 1918 omgezet in een Vakschool voor Meisjes, die daar onder meer naaien en koken leerden. De bestaande gebouwen aan de Waterstraat en Rozenhoflaan werden al snel te klein en mede door de verruimde financiële mogelijkheden door de onderwijswet van 1920 (die een einde maakte aan de schoolstrijd) werd het mogelijk om een nieuw gebouw te stichten. De toenmalige minister van onderwijs, J.T. de Visser (1857-1932), opende de nieuwe school aan het Vispoortplein in eigen persoon. Ook in andere steden verschenen in dezelfde tijd vergelijkbare scholen waaronder de Vrouwenarbeidschool in Deventer (1923) en de Vakschool voor Meisjes in Coevorden (1923).
Het stichten van een vakschool speciaal voor meisjes dient gezien te worden als een stap in de emancipatie van de vrouw. De school had een regionale functie en de voorgevel is daarom niet zonder betekenis gesierd met zeven wapens: die van Zutphen in het midden, aan

[7] Dat is bijvoorbeeld het geval in de gemeente Amsterdam.
[8] Riemens 2008.

weerszijden geflankeerd door de wapens van Warnsveld, Brummen, Gorssel, Voorst. Uiterst links staat de Nederlandse leeuw en uiterst rechts het wapen van Gelderland.
Ook na de oorlog vervulde de school in de tijd van de wederopbouw zijn regionale functie, maar hij werd uiteindelijk te klein waardoor uitbreiding met een nieuwe vleugel volgde.
De openstelling van de school ook voor jongens in 1976 kan gezien worden als nieuwe fase in de vrouwenemancipatie die in 1922 op deze plek begon.

Afb. 2 Tekening van de begane grond van de Vakschool voor Meisjes uit 1920 met uiterst links de keukenlokalen (herkomst: Gemeente Archief Zutphen: geïnverteerde blauwdruk)

Afb. 3 Tekening van de verdieping va de Vakschool voor Meisjes uit 1920 met links de lokalen voor het kostuumnaaien en rechts voor de 'fraaie handwerken' (herkomst: Gemeente Archief Zutphen: geïnverteerde blauwdruk)

ZUTPHEN, 30 Nov. — Bij de heden alhier gehouden aanbesteding door den architect ir. J. H. W. Leliman te Baarn, voor den bovenbouw van een vrouwenvakschool aan het Vischpoortplein te Zutphen, werd ingeschreven door 11 firma's. Hoogste was P. H. Offerman en Zoon te Hees voor *f* 266.390, laagste was Gebr. K. V. en H. J. Zonsveld te Amsterdam voor *f* 189.000.

Afb. 4 Afloop van de aanbesteding van de bovenbouw van de Vakschool voor Meisjes uit De Telegraaf 1-12-1920

Afb. 5 Ingekleurde ansichtkaart van de Vakschool voor Meisjes uit circa 1930 met het hekwerk voor de school en de plantsoenaanleg (herkomst: Gemeente Archief Zutphen)

Afb. 6 (links) Eén van de lokalen voor het koken op de begane grond kort na 1922 (herkomst: Gemeente Archief Zutphen)
Afb. 7 (rechts) Het lokaal voor fraaie handwerken kort na 1921 (herkomst: Gemeente Archief Zutphen)

Architectuur- en bouwhistorie
Voor het gebouw als zodanig is de functie, het ontwerp en de realisatie van belang.
De school is gebouwd als huisvesting voor de functie van beroepsschool. Daartoe kreeg het de opzet van een middengangschool met aan beide zijden lokalen en met de begane grond als representatieve bouwlaag. Daar bevond zich ook de kamer van de directrice. Links en rechts steekt een bouwdeel uit als een avant-corps. In de linker uitbouw bevond zich de overblijfruimte en in de rechter uitbouw de kamer voor de leraressen. Het souterrain onder dit laatste deel was aanvankelijk in gebruik als conciërgewoning. De begane grond kreeg lokalen voor kook- en huishoudonderwijs. De verdieping was vooral het domein voor naai-, kostuum-, en handwerklessen. Het bouwtype van een compacte school onder plat dak, met middengang en haakse uitbouwen aan de voorzijde is typologisch gezien niet veel voorkomend.
De architect J.H.W.(Willem) Leliman (1878-1921) is een voor Nederland belangrijke architect die in zijn korte leven vrij veel invloed heeft gehad, niet in het minst door de ANWB paddenstoel die hij in 1919 ontwierp en de bewerking die hij maakte van het toenmalige belangrijkste boek over architectuurgeschiedenis.[9] In het cultuurhistorisch onderzoek van het Gelders Genootschap wordt nader op zijn architectuur ingegaan. Hier is van belang dat, naast zijn ervaring met het bouwen van scholen, zijn bouwstijl zich ontwikkelde van een meer rationalistische stijl bij zijn Huishoudschool in Amsterdam, naar een bouwstijl die gekarakteriseerd kan worden als zakelijk-expressionistisch. Daarbij worden in detail baksteenversieringen toegepast, bekend van de Amsterdamse school (en hier zichtbaar in het gebouw van het Leidsch Dagblad, afb 21-22), maar met platte daken en robuuste vormen zoals de rij rondbogen op de begane grond en de gesloten omlopende attieklijst.[10]

Afb. 8-12 De gemeentewapens op de voorgevel, v.l.n.r. Voorst, Gorssel, Zutphen, Warnsveld en Brummen

Ook het bouwhistorische aspect, de materialisatie van het gebouw, is belangwekkend. Zo heeft het gebouw een betonskelet dat werd uitgevoerd door de Koninklijke Rotterdamse Betonijzermaatschappij. De toepassing van een betonskelet was in die tijd niet uitzonderlijk meer, maar ook nog niet bijzonder gebruikelijk. Het betonskelet werd zeker niet in het zicht gelaten, zoals later bij het Sanatorium Zonnestraal in Hilversum (1924-1926) het geval was. De gevels werden bekleed met baksteen en wel specifiek met gekamde strengpersstеen. Dat laatste is belangrijk en specifiek als uiting van een bepaalde manier van baksteenproductie in het interbellum, waarbij de gladde strengpersstеen met een stalen kam wordt opgeruwd, omdat een uiterlijk met meer textuur gewenst is.[11] In het metselwerk werd door de aannemers,

[9] Gugel 1920.
[10] Blijdenstijn & Stenvert 2000, p. 137-138.
[11] Stenvert 2012, p. 212-213.

de gebroeders H. en H.J. Zonsveld uit Amsterdam,[12] bouwkeramiek opgenomen in de vorm van de al genoemde wapens, maar ook bij de boogstukken en in de attieklijst. Deze elementen kunnen heel goed gemaakt zijn door de (nog bestaande) Porceleyne Fles uit Delft.

Afb. 13 (links) Rechter uitbouw met op de verdieping de kamer voor de leraressen en daaronder de. conciërgewoning
Afb. 14 (rechts) Entreepartij met rondbogen op de begane grond

Afb. 15 (links) Detail van het muurwerk van de voorgevel met een boogaanzet bekleed met bouwkeramiek en gekamde strengperssteen
Afb. 16 (rechts) Achterzijde van de school met attieklijst met banden van bouwceramiek en het later aangepaste middendeel

[12] *De Telegraaf* 1-12-1920. Riemens 2008, p. 57.

Stedenbouwkundige situatie
Het ommuurde middeleeuwse Zutphen had begin zeventiende eeuw een omwalling gekregen die in 1701-1707 naar plannen van Menno van Coehoorn werd aangepast. In de negentiende eeuw begon deze verdedigingsgordel te knellen en in 1874 werd Zutphen als vestingstad opgeheven.[13] Aan de zuidzijde bevond zich buiten de Vischpoort een hoornwerk dat deels als haven benut werd. Op basis van een plan tot ontmanteling door stadsarchitect F.H. van Etteger uit 1878 verrees in 1888 op het voormalige Slikbolwerk een nieuw gerechtsgebouw. In het kader van de ontmanteling werden ook het hoornwerk en de haven vergraven. Vervolgens bouwde men eerst ten zuiden van de haven een nieuwe ambachtsschool (1909) en in 1920-1921 tussen de haven en het gerechtsgebouw de Vakschool voor Meisjes. Stedenbouwkundig kwam de school op een belangrijk punt te liggen tussen de nog resterende middeleeuwse binnengracht (Martinetsingel) aan de noordzijde en het restant van de vestinggracht (Vispoortgracht en Cabinetgracht) aan de oost- en zuidzijde. Tussen de Vakschool en de Vispoorthaven kwam een groene strook te liggen. Die groene zone heeft sindsdien te lijden gehad van het toenemende verkeer over het Vispoortplein en de verhoging van de IJsselkade. Ook werd de tuin voor de school aangepast.
Opmerkelijk is dat zowel voor het gerechtsgebouw als de vakschool gekozen is voor een langgerekt gebouw met flauwhellende dan wel platte daken. Daarmee schikken de beide gebouwen zich in de voormalige verdedigingszone en lijken ze bewust niet te willen concurreren met het silhouet van de oude stad. Dat zou anders zijn geweest als de school een, in die tijd niet ongebruikelijke, forse kapconstructie had gekregen.[14]
Op het grensgebied tussen stedenbouw en architectuur bevindt zich de constatering dat het gebouw met zijn beide dwarse aanbouwen beschouwd worden als verwelkomende armen die de leerlingen toegang geven tot de Vakschool voor Meisjes.

Afb. 17 Luchtfoto van het Vispoortplein, kort na de Tweede Wereldoorlog (herkomst: Westerman 2016)

[13] Finaly 1996, 102-108.
[14] Zo heeft de recente uitbreiding van het gerechtsgebouw wel afbreuk gedaan aan het panorama van de stad gezien vanaf de Vispoortgracht (cq Houtwal).

Vergelijking

In het cultuurhistorisch onderzoek van het Gelders Genootschap uit 2016 wordt uitgebreid ingegaan op de vergelijking met andere scholen, zowel in Zutphen als in Nederland.[15] Hier is van belang te onderstrepen dat de architect Leliman zich al eerder met het ontwerp van een beroepsschool bezig had gehouden, zij het in een veel stedelijker omgeving en in een andere stijl. Andere Vakscholen voor Meisjes zijn op de vingers van één hand te tellen: in Den Helder (1922), Deventer (1923), Coevorden (1923) en Leiden (1929). In het geval van Deventer en Coevorden gaat het over veel rijziger scholen met een prominente kapconstructie en ook de school in Leiden is een prominent drielaags schoolgebouw. De architecten van deze school, J. en J.A. van der Laan, ontwierpen enkele jaren eerder een school aan Pieterskerkhof in de stad die in stilistisch opzicht overeenkomsten vertoont met de Vakschool voor Meisjes.

Afb. 18 (links) De voorm. Huishoudschool aan de Gabriël Metsustraat in Amsterdam uit 1907 naar ontwerp van J.H.W. Leliman (herkomst: internet)
Afb. 19 (rechts) De Vakschool voor Meisjes te Coevorden uit 1923 naar ontwerp van H. Bennik (herkomst; beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Afb. 20 De voorm. R.K.-U.L.O.-school aan het Pieterskerkhof te Leiden uit 1924 naar plannen van L. en J.A. van der Laan (foto rs 2017)

[15] Westerman 2016.

Gaafheid en zeldzaamheid
Zowel gaafheid als zeldzaamheid zijn relatieve begrippen en afhankelijk van het gekozen kader. Zo is de Vakschool voor Meisjes in de context van de gemeente Zutphen eenmalig en uniek. Landelijk zijn er, zoals gezien, nog een vijftal vakscholen voor meisjes bewaard gebleven uit een groep van nog ruim honderd beroepsscholen met een cultuurhistorische waarde.[16] Wat de Vakschool voor Meisjes in Zutphen zeldzaam maakt, is de combinatie van functie als beroepsschool, de zakelijk- expressionistische bouwstijl en de stedenbouwkundige situatie.
Ook gaafheid is een relatief begrip, omdat geen enkel gebouw er nog geheel uitziet zoals na het weghalen van de bouwsteigers. Zo had de Vakschool voor Meisjes kort last van de watersnood van 1926.[17] En ook was er oorlogsschade in 1945, maar mede door zijn langgerekte vorm en platte dak bleef die schade beperkt.
Bij elk gebouw vindt er een zekere mate van erosie plaats door verandering van functies. Zo leidde bij de Vakschool voor Meisjes de uitbreiding in 1967 tot een inwendige aanpassing met verandering van gangen en afwerkingen. Ook zijn in de voorgevel het smeedijzeren opschrift en de vlaggenstok verdwenen, evenals de voor de bouwtijd kenmerkende ramen met ruitvormige roedenverdeling, die aan andere gebouwen uit die tijd nog wel bewaard bleven.[18] Al deze kleine aanpassingen doen in principe afbreuk aan de gaafheid van het geheel, maar de gaafheid van het hoofdvolume van het gebouw is intact gebleven. De vereenvoudiging van de vensters heeft wel een voordeel bij de verduurzaming van het gebouw (dubbel glas).

Afb. 21 (links) Het gebouw van het Leidsch Dagblad aan de Witte Singel te Leiden, gebouwd in 1916-1917 naar plannen van W.M. Dudok (herkomst: beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)
Afb. 22 (rechts) Detail van de ramen met onderverdeling door kruisvormige roeden (foto rs 1986)

[16] Stenvert & Kolman 2006, p. 290.
[17] Die overigens ook de Vrouwenarbeidschool in Deventer onder water zette.
[18] Ook het expressionistische gebouw Groenmarkt 21 uit 1920 heeft nog vergelijkbare ruitvormige roeden in de ramen van de middenrisaliet; Westerman 2016, p. 12.

Afb. 23 (links) Het trappenhuis uit 1967 in het middenlid tussen het deel uit 1921 en de vergroting van 1967)
Afb. 24 (rechts) De middengang op de verdieping van het deel uit 1921 met vernieuwde inrichting met tegels uit 1967

Waardestelling
Gezien in het licht van het voorgaande en getoetst aan de genoemde criteria kan gesteld worden dat de voormalige Vakschool voor Meisjes uit 1920-1921 naar ontwerp van J.H.W. Leliman van algemeen belang is vanwege de volgende waarden:

Algemeen cultuurhistorische waarden
- als tastbare uiting van de wens van de Geldersche Vereeniging voor Kunstnijverheid om te komen tot goed beroepsonderwijs voor jongens en meisjes.
- als een representatief gebouw voor de geschiedenis van het onderwijs in Zutphen, in het bijzonder van het beroepsonderwijs voor meisjes.
- als getuige van de emancipatie van vrouwen aan het begin van de twintigste eeuw.
- vanwege het belang als streekschool, zoals in de gemeentewapens tot uitdrukking komend, voor het collectieve geheugen van de voormalige leerlingen en de geschiedenis van de stad als geheel.

Architectuur- en bouwhistorische waarden
- vanwege de typologische kwaliteit als school, speciaal toegesneden op zijn functie als Vakschool voor Meisjes.
- vanwege de architectonische kwaliteit van het gebouw als voorbeeld van kubistisch-expressionisme met robuuste vormen en platte daken.

- als belangrijk voorbeeld in het oeuvre van de landelijk bekende architect J.H.W. Leliman.
- vanwege het in bouwhistorisch opzicht belangrijke gebruik van een betonskeletbouw bekleed met voor die tijd typische baksteen en versierd met bouwkeramiek.

Ensemblewaarden/ stedenbouwkundige waarden
- vanwege de beeldbepalende ligging net buiten de middeleeuwse kern van Zutphen en net binnen de grenzen van de omwalling.
- vanwege de prominente ligging nabij belangrijke historische gebouwen en structuren waarop de Vakschool beslist, maar op een niet opdringerige wijze, aansluit.
- vanwege de opzet met de uitstekende delen die als verwelkomende armen aan drie zijden het schoolplein omsluiten.

Gaafheid en zeldzaamheid
- ondanks kleine verbouwingen en aanpassingen, waaronder veranderingen in de ramen, is de Vakschool voor Meisjes van waarde vanwege de gave hoofdvorm en algemene opzet van het gebouw.
- vanwege het grotendeels gave metselwerk, inclusief de keramische bouwornamentiek, waaronder de gemeentewapens in de voorgevel.

- als Vakschool voor Meisjes is de school voor Zutphen een zeldzaam gebouw in relatie tot de nog bestaande scholen in de stad.
- landelijk gezien is de Vakschool voor Meisjes niet uniek, maar zeker wel zeldzaam te noemen vanwege zijn combinatie van functie, architectuur en stedenbouwkundige situatie.

Advies
Wat betreft het advies kan niet anders dan, en misschien nog wel met meer nadruk, aangesloten worden op het advies van het cultuurhistorisch onderzoek van het Gelders Genootschap:

> *'De voormalige Vakschool voor meisjes aan het Vispoortplein is een historisch schoolgebouw van architectonische en stedenbouwkundige kwaliteit, vanwege het architectonisch ontwerp, het gerealiseerde materiële object en de bijdrage aan de stedelijke zone rond het Vispoortplein tot ontwikkeling gekomen zone ter plaatse van de voormalige vestingwerken ten zuiden van de Vispoort.*
> *De voormalige school is van architectuurhistorische en algemeen historische betekenis als onderdeel van het oeuvre van Willem Leliman en als zichtbare getuige van de architectuurgeschiedenis van Zutphen tijdens het Interbellum, daarnaast als getuige van de geschiedenis van het onderwijs en de vrouwenemancipatie in het eerste kwart van de 20ste eeuw.'*[19]

Gezien de in het bovenstaande aangetoonde en gewaardeerde Cultuurhistorische waarden zou het gebouw op deze belangrijke plek in de stad bewaard moeten blijven, bij voorkeur als gemeentelijk monument en in het kader van behoud door ontwikkeling voorzien worden van een nieuwe functie die het gebouw respecteert.

Utrecht, 28-2-2020
Dr.ing. Ronald Stenvert

[19] Westerman 2016, 20.

Literatuur

-Boekholt, P.Th.F.M. & E.P. de Booy, *Geschiedenis van de school in Nederland vanaf de middeleeuwen tot aan de huidige tijd*, Assen/Maastricht 1987.
-Blijdenstijn, Roland & Ronald Stenvert, *Bouwstijlen in Nederland 1040-1940*, Nijmegen 2000.
-Finaly, Isja, *Doorbroken barrières: Architect F.W. van Gendt (1831-1900) en de negentiende-eeuwse stadsuitbreiding*, Bussum 1996.
-Gugel, Eugen, *Geschiedenis van de Bouwstijlen in de hoofdtijdperken der Architectuur*, Rotterdam 1920 (vierde druk, geheel omgewerkt en belangrijk uitgebreid door J.H.W. Leliman).
-Herwijnen, G. van e.a. (red.), *Historische stedenatlas van Nederland: Zutfen*, Delft 1983.
-Leliman, J.H.W., *De ontsiering van stad en land en hare bestrijding*, Zaltbommel 1918.
-Leliman, J.H.W., *Het Stadswoonhuis in Nederland Gedurende de laatste 25 jaren*, 's-Gravenhage 1924 (tweede druk).
-Prook, Ester & Dorothee Segaar, *J.H.W. Leliman (1878-1921): Architect en Publicist*, Rotterdam 1997.
-*Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek, Lezen en analyseren van cultuurhistorisch erfgoed* (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Stichting Bouwhistorie Nederland, Vereniging Nederlandse Gemeenten, Atelier Rijksbouwmeester en Rijksgebouwendienst, Den Haag 2009).
-Riemens, Jaap C., *Van Kunstnijverheid naar Vakonderwijs in Zutphen: Geschiedenis van de Gelderse Vereniging voor Kunstnijverheid, sinds 1968: Gelderse vereniging voor beroepsonderwijs*, Zutphen 2008.
-Rijksdienst voor de Monumentenzorg, *Handleiding Selectie en Registratie Jongere Stedebouw en Bouwkunst (1850-1940)*, Zeist 1991.
-Scholten, F.W.J., 'De ontmanteling van de vesting Zutphen', *Oud-Zutphen*, 1(1982)1, 12-16.
-Stenvert, Ronald, 'Bouwkunst in Zutphen: architectuur als kenmerk van het stedelijk leven', in: Frijhoff, W.Th.M. e.a. (red.), *Geschiedenis van Zutphen*, Zutphen 1989, 282-304.
-Stenvert, Ronald e.a., *Monumenten in Nederland: Gelderland*, Zeist/Zwolle 2000.
-Stenvert, Ronald & Chris Kolman, *Monumenten in Nederland: Flevoland met terugblik & registers van de complete serie*, Zeist/Zwolle 2006.
-Stenvert, Ronald, *Biografie van de Baksteen 1850-2000*, Amersfoort/Zwolle 2012.
-Westerman, Jeroen, *Op de rand van de moderne tijd: De vakschool voor meisjes van Willem Leliman aan het Vispoortplein in Zutphen*, Gelders Genootschap, Arnhem 2016.

Dr.ing. Ronald Stenvert (Deventer 1955) doorliep de HTS in Zwolle, studeerde kunstgeschiedenis in Utrecht en promoveerde aldaar in 1991. Hij is lange tijd lid geweest van de monumentencommissie in Zutphen. Hij is medeoprichter en vennoot van het in 1994 opgerichte *Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis (BBA*) en was hoofdauteur van de twaalfdelige serie *Monumenten in Nederland*. Daarnaast heeft hij vele publicaties over architectuurgeschiedenis en bouwhistorie op zijn naam staan.

COLOFON

Foto omslag: Middendeel van de Vakschool voor Meisjes.

Vakschool voor Meisjes, Vispoortplein 16, Zutphen
Cultuurhistorische waardebepaling

Auteur:	dr.ing. R. Stenvert
Datum:	februari 2020
Projectnummer:	70
Uitvoering:	Stenvert Bouwhistorie Julianaweg 1, 3525VA Utrecht 030 2881597 / 06 23755580 stenvert.utr@net.hcc.nl KvK Utrecht nr. 70998744

© Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs en opdrachtgever.